

վեր կ'ընդունէր Տիրամօր Անարատ Յղութիւնը:

2) Այս դաւանանքին փաստերուն անցնելով, կը թուէ նախ եւ առաջ Դեկտ. 9-ի տօնախմբութիւնը, Յղութիւն Ս. Կուսին յԱննայէ: Արդարեւ, ինչպէս կը բացատրէինք մեր նախորդ յօդուածով, «տօնել Տիրամօր յղութիւնը՝ կը նշանակէ լոկալէս ընդունիլ Տիրամօր Անարատ Յղութիւնը Աննայէն» (10):

Փաստերու երկրորդ աղբիւր են, Տէրոյնցի համար, մեր շարականները, որոնց մէջ իր ուշադրութիւնը կը դրուէ Մ. Խորենացիի վերագրուած «Անթառամ ծաղիկ, անդատապարտ շառաւիղ» բացատրութիւնը, զոր մանրամասնօրէն վերլուծած ու մեկնած էինք, հանդերձ Վարդան Վրդ.ի հեղինակաւոր տողերով (11): Տէրոյնց կը մատնանշէ նաեւ շարականներու այն բացատրութիւնները՝ ուր Տիրամայրը կը նմանցուի Գեղէոնի հրաշատեսիլ բուրդին, կամ Մովսէս մարգարէի անբացակէց մորեմիին (12): Պատկերաւոր եւ ալլաբանական գեղեցիկ բացատրութիւններ, որոնք հաւանօրէն աւելի խորհրդանշէ են աստուածամայրութեան եւ կուսութեան դերադանց պարզելին:

Հուսկ փաստերու զօրաւորագոյնը, Աւետարանէն. հրեշտակի ողջունատուութեան խօսքը՝ «Լի շնորհօք» (13), հիմը կը կազմէ այս հաւատքին. ու Տէրոյնց կըրցած է հարցին աստուածաբանական անհերքելի արժէքը ներկայացնել այս տողերով:

3) Եղրակացութիւնն է՝ թէ Մատթէոս Արքեպս. 1854-էն առաջ կը հաւատար Տիրամօր Անարատ Յղութեան, ինչպէս կը հաւատար նաեւ Հայ Եկեղեցին դարերէ ի վեր: Ահա՛ թէ ինչո՞ւ Մատթ. Արքեպս. չբողոքեց Պապական վճիռին դէմ:

4) Այստեղ վեր հանելու ենք նաեւ Տէրոյնցի ողջամիտ ընթացքը. այն է, որ երբ Հռոմի Պապը հաւատքի հարց մը

վճռէ ու հրատարակէ, պէտք է՛ իսկոյն հակառակիլ եւ ուրանալ, պարզապէս անոր համար՝ որ հրատարակողն ու վճռողը Հռոմի Պապն է: Ասիկա Եկեղեցւոյ աւանդութեան դէմ մեղանշում մըն է, որ կ'առաջնորդէ քայքայումի եւ հողիներու ուժացման:

Երանի՛ թէ Տէրոյնցի վերոյիշեալ տողերը իւրացնէին նաեւ անոնք, որ ներկայիս Հայ Եկեղեցւոյ ծոցին մէջ իսկ եկեղեցական բարձր դիրքերու հասած՝ անհիմն պատգամներ կու տան, ուրանալով Տիրամօր Անարատ Յղութիւնը, ու զայն նկատելով Հռոմի նորելուկ վարդապետութիւն մը, զոր իրր թէ Հայ Եկեղեցին ընդունած էէ երբեք: Այդ հեղինակները, զորս յիշատակած ենք մեր նախորդ յօդուածին մէջ (14) անշուշտ շատ լաւ պիտի դիտանան՝ թէ Քրիստոսի Եկեղեցին իր դաւանանքը դարէ դար չի փոխեր ու չի

(10) Բազմ. Անդ. էջ 165:

(11) Անդ. էջ 158-159, 162-163:

(12) Տէրոյնց կ'ակնարկէ շարականի հետեւեալ տողերուն, զորս կը թուենք այստեղ, նշելով Վենետիկեան 1898-ի տպագրութեան համապատասխան էջերը:

Ա.) «Այսօր գառիմֆն օրինակաւմն Յովակիմ եւ Աննա ետուն մեզ. գգեղմն ընդունիչ գցօղն երկնային» (էջ 991):

«Գեղմն իմանալի գոր ետես Գեղէովն յառաջ քան զայս հաւատացեալ, իմանալմ գանձաւի զծնունդ» (էջ 1097):

«Ուրախ լիք ամպ քեքեւ, գեղմն իմանալի...» (էջ 292):

Բ.) «Այսօր բուսաւ յԱննայէ մորեմին Մարիամ, յոր վառեցաւ հուրն աստուածային, գոր ետես Մովսէս գորինակ կուսին ի Սինա...» (էջ 991):

«Որ վառեցար ի յարփոյն եւ ոչ կիզար ըստ մորեմնոյն...» (էջ 237):

«Զքեզ որ ի մորեմնօքն, առ Մովսէսի մարգարէի, գնոր խորհուրդ կուսի յայտնեցեր...» (էջ 196, տե՛ս նաեւ էջ 281, 298):

(13) Ղուկ. Ա. 28:

(14) Բազմ. Անդ. էջ 167-168:

տարուբերի անհիմն խօսքերով, որոնք զուրկ են դրական հիմերէ եւ կը հակասեն մեր Եկեղեցւոյ դաւանական պատմութեան դրաւոր վկայութիւններուն: Եթէ մինչեւ դար մը առաջ մեր Եկեղեցին կը հաւատար Տիրամօր Անարատ Յղութեան, ինչպէս կը հաւատան պատմական փաստերը, զորս թուեցինք մեր նախորդ ու ներկայ յօդուածներուն մէջ, հիմա հայհոյանքի

պէս բան մը չէ՞ միթէ հանդիտապէս պատգամելը՝ թէ Հայ Եկեղեցին երբեք ընդունած չէ այս դաւանանքը (15):

Խոնարհի՛նք մեր նախնեաց լոյս – հաւատքին առջեւ. ատով մեծագոյն տուրքը եւ յարգանքը մատուցած կ'ըլլանք՝ մեր Ս. Հայրերուն, Սուրբ Եկեղեցւոյ, եւ նոյն ինքն Անարատ Յղացեալ Տիրամօր:

Հ. ՆԵՐՍԷՍ ՏԷՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

(15) Հասկ, Ի. (1951), Թ. 1, էջ 21:

Մ. ԲԱՐՍԱՂԻ

ՀԱՅ ԶԵՆԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ՀԱՒԱՔԱԾՈՆ

(Շար. տե՛ս «Բազմ.» 1954, Թ. 3-4 էջ 65)

20. — Հարց ու պատասխան խօսակցութիւն մը Գրիգորի եւ սուրբ Բարսղի մէջ, ձեռ. 251, թղ. 154ա-163ա, հաւատքի դըլխաւոր ճշմարտութիւններու վրայ. սկիզբը՝ «Բասիղ ասէ. Կարողութի՞ւն իցէ ար-

դեւը պատմել ինչ յաղագս որդւոյ »...: Կարելի է հղաւ մեղի ասիկա նոյնացնել բսկըրնաւորութեան եւ վերջաւորութեան օղնութեամբ: Նոյնը կը դտնուի ձեռ. 1913 թղ. 136ա-145ա (40):

(40) Իււստին. ձեռ. 907 (927), Թ. 9 եւ ձեռ. 924 (944), Թ. 31, ճառ 19, Երուսաղեմ. ձեռ. 406, Գերբ պահօք, Թղ. 180 եւն, ճառ 20 եւ ձեռ. 1138, — Մեղի շատ հաւանական կը տեսնուի որ այս ճառը պէտք է նկատուի վերաբերող այդ զրական ձեւին որ ուսումնասիրած է Օ. F. Georg Heinrici իր Griechisch-Byzantinische Gesprächsbücher und Verwandtes aus Sammelhandschriften յօդուածով ի Abh. d. Königl. Sächs. Ges. d. Wissensch., Ph. — H. Kl., XXVIII, 8: Կարելի է գտնել հայերէն ձեռագիրներու մէջ Հարցմունք Ս. Բարսղի առ Գրիգոր տիտղոսին տակ, շատ մը նոյնամեծ խօսակցութիւններ, Օրինակողներէն ոմանք Գրիգոր անուան տակ կարծեցին թէ կարող էին տեսնալ Գրիգոր Արանջեալագործը, ուրիշներ՝ Գրիգոր Նիսացին կամ Գրիգոր Նազիանզացին, Զեռագիր մը նոյն իսկ Գրիգոր Լուսաւորելը, Վերոյիշեալ Հարցմունքը կը գտնուին հետեւեալ ձեռագիրներու մէջ ալ. Երուսաղեմ. ձեռ. 73 (կամ 732), Նոր-Պայազիտ, Եկեղեցի Ս. Մարիամու, ձեռ. 27, Թղ. 222ա-229ա, Բարիգ. ձեռ. 121, Թղ. 107բ-108բ, ձեռ. 186,

Թղ. 219-224 կամ 223), ձեռ. 308, Թղ. 29-38 (կամ 37), ձեռ. 193, Թղ. 319-324 կամ 323) ձեռ. 306, Թղ. 290-303 (կամ 302), Թաւրիգ. Ձեռ. 46, Թղ. 41բ-45ա եւ 18, Թղ. 53ա-56բ, Սիւսի Բժշկեանի (1910թ.), նաեւ Ձեռ. 10, Թղ. 188ա-189բ եւ 11, Թղ. 219ա-236ա Թաւրիգի Առաջնորդարանի (տես Հ. Աճառեան, Յուցակ Հայ Զեռագրացի Գրարէժ, Վիեննա 1910, էջ 110, 88, 53 եւ 54), Տփղիս. ձեռ. 12, Թղ. 239ա-240ա եւ Թղ. 242ա-250բ Արգար Յովհաննիսեանի 1903-ին (տես F. N. Finck, Յուցակ Հայ Զեռագրաց Արգար Յովհաննիսեանի Տփղիսէ, Leipzig-Marbourg, 1903) Վենետիկ. ձեռ. 1260, էջ 507-514, ձեռ. 171, էջ 501-505, ձեռ. 985 (Սարգս. 203) Թղ. 20ա-23բ, ձեռ. 305 (Սարգս. 235), Թղ. 84ա-87բ, ձեռ. 1091 (Սարգս. 245), Թղ. 83ա-84բ, ձեռ. 848 (Սարգս. 251), Թղ. 80բ-87բ, ձեռ. 245 (Սարգս. 260), Թղ. 8ա-9բ, ձեռ. 1541 (Սարգս. 263) Թղ. 1ա-4բ, ձեռ. 1491 (Սարգս. 277), Թղ. 2ա-10բ, ձեռ. 643 (Սարգս. 304), Թղ. 14բ-17ա, Վիեննա. ձեռ. 260, Թղ. 1ա-6բ, ձեռ. 345, Թղ. 86ա-90բ, ձեռ. 371, Թղ. 212ա-214ա,

21. — Յաջորդ ճառը Ս. Բարսեղի նամակ մըն է առ Ուստիմոս եպիսկոպոս, թարգմանութիւնն է CCLX նամակին (PG 32, սիւն 953-955) թղ. 163ա ձեռ. 251-ի, սկզբնաւորութիւնն է. «Եւ այդպէս արարաւ խորթելով տեսեալ զբարիս մանկունս, ի ձեռն»... որ կը համապատասխանէ վերջաւորութեամբ թղ. 169բ, յոյն բնագրին:

Ձեռ. 1913-ի մէջ կը կարդանք նամակս թղ. 145ա-150ա(41):

22. — Ս. Բարսեղի նամակ մըն առ Եւսեբիոս Կեսարիոյ եպիսկոպոս, առ իւր նախորդն: Թուղթս չի գտնուիր Ս. Բարսեղի նամակներուն մէջ, եպիսկոպոսութեան պատուին բարձրանալէ առաջ գրուած: Ձեռ. 251-ի մէջ նամակս կայ թղ. 169բ - 170բ, հետեւեալ սկզբնաւորութեամբ. «Յորժամ առ իրոն հայիմք, եւ զգոռութիւնս տեսանեմք»...

Ձեռ. 1913-ի մէջ նամակս կը բռնէ թղ. 150ա-151ա(42):

23. — Ապա կու գայ ձեռ. 251-ի մէջ թղ. 170բ-176ա թուղթ առ Գրիգոր Աստուածաբան: սկիզբն. «Ծանեայ զքո թուղթն, զոր արինակ որք զբարեկամացն մանկունս»...: Կը համապատասխանէ վերջաւորութիւնն ալ նամականի II (PG 32, սիւն 224-233/234):

Ձեռ. 1913 կը դնէ սոյն նամակս թղ. 151ա-156ա(43):

24. — Այս ճառն ալ սուրբ Բարսեղի նամակ մ'է ուղղուած նոյն անձին. երկրորդ մասը յայտնապէս գրուած է 43 կանոններու խումբով մը. ձեռագիրները կը նկատեն այս գրութիւնը կրօնաւորական կեանքի վրայ մտածութիւններու իբր շարունակութիւն մը. կը սկսի ձեռ. 251 թղ. 176ա. «Եւ գրեւով եւ լուռ լինելով, հաստատեալ ունիմք ի սիրտս մեր պահել»...: ինչ որ կը համապատասխանէ Նամականի-ի 173 մէկ անցքին, PG 32, սիւն 648. վերջաւորութիւն՝ թղ. 180ա. «Իբրեւ զգայթակղութիւն ի բաց հատանել այնուհետեւ իբրեւ»...: որ կը համապատասխանէ Նամականի-ի 22 մէկ անցքին, PG 32, սիւն 292D: Հայր Կրիստոմոս մեր ուշադրութիւնը կը դարձնէ այս 173 եւ 22 նամակներու կապակցութեան վրայ, որու կը հանդիպինք շատ անգամ յոյն ձեռագիրներու մէջ:

Ճառս կը գտնուի 1913 ձեռ. -ի մէջ, թղ. 157ա-160ա(44):

25. — Այս ճառն ալ թարգմանութիւնն է Նամականի 160-ի, ուղղուած առ Դիոգոր՝ Երէց Անտիոքայ (PG 32, սիւն 621 - 628). սկիզբն ձեռ. 251-ի թղ. 180ա. «Եհաս առ մեզ զիր որ ունէր զվերնագիրն Դեոգորայ, իսկ որ»...: Կը համապատասխանէ ամբողջութեամբ եւ վերջաւորութեամբ թղ. 183բ յունարէնին:

Ձեռ. 1913-ի մէջ ճառս կը գտնուի թղ. 106բ-164ա(45):

26. — Ձեռ. 251, թղ. 184բ-194ա կայ ճառ մը «Յաղագս զոհութեան». կը սկսի «Լուարուք զբանսն առաքելոց, ի ձեռն որոյ ընդ թեազաւնիկեցիսն»...: Այս ըսկզբնաւորութիւնը, ինչպէս որ վերջաւորութիւնը յունարէնի մէջ PG 31, սիւն 217 - 237:

Ձեռ. 1913-ի մէջ ճառս կը գտնուի թղ. 106բ-164ա(45):

27. — Ձեռ. 251, թղ. 194ա-207բ կայ շարունակութիւն վերոյիշեալ ներբողին եւ ճառ մը ի վկայն Յուդիտեայ, կը սկսի. «Պատճառք եկեղեցւոյս եւ Երանելոյ վրկայիս քարոզութիւն»...: որ կը համապատասխանէ ամբողջովին յունարէնի PG 31, սիւն 237-261:

Ձեռ. 1913-ի մէջ ճառս կը գտնուի թղ. 173ա-185ա(47):

28. — Ներբող մը Ս. Ստեփանոսի վրայ կայ ձեռ. 251-ի մէջ, թղ. 207բ - 212ա. սկիզբն է. «Ամենքեան որ սիրելեացն ճաշոյն յաւրինացեն»...: Կարելի չեղաւ ցարդ գտնել ճառիս յունարէնը:

Ձեռ. 1913-ի մէջ ճառս կայ թղ. 185ա - 190ա:

Ճառս կը գտնուի նմանապէս Ս. Ղադարու միւս ձեռագիրներուն մէջ:

Ձեռ. 1352 (Սրբ. 210), թղ. 48ա-50բ:

Ձեռ. 463 (Սրբ. 212), թղ. 464ա-466ա:

Ձեռ. 299 (Սրբ. 215), թղ. 90ա-102բ:

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 1913-ի մէջ ճառս կը գտնուի թղ. 164ա-173ա(46):

29. — Կը յաջորդէ Սերաստիոյ Քառասուն Մարտիրոսաց ճառին թարգմանութիւնը (PG 31, սիւն 508-525/526). ըսկիզբն ձեռ. 251, թղ. 212բ. «Մարտիրոսաց յիշատակ. զիմք արդեւք յագուրդեղիցի»...: Կը համապատասխանէ նաեւ վերջաւորութիւնը (թղ. 221բ) յունարէնի:

1913 ձեռ. -ի մէջ բնագիրս կը գտնուի թղ. 190ա-199ա: Կայ նոյնպէս հետեւեալ ձեռագիրներու մէջ.

Ձեռ. 152 (Սրբ. 221), թղ. 38բ - 45բ (վերջաւորութեան մէջ տեսնուած տարբերութիւնը բացատրութեան միայն զանազանութիւն մ'է):

Ձեռ. 463 (Սրբ. 212), թղ. 282բ - 286բ (ասոր վերջաւորութիւնն ալ նախընթացին նման է) (49):

30. — Ճառս թարգմանութիւնն է ի Գորդիոս (Գերրդիոս) վկայն (PG 31, սիւն 489-508). կը սկսի ձեռ. 251, թղ. 222ա. «Աւրէնք են բնութեան մեղուաց ոչ ի բաց ամբառնալ»...: որ կը համապատասխանէ վերջաւորութեամբ ալ թղ. 231բ յունարէնին:

Ձեռ. 1913 կը դնէ այս ճառը թղ. 199բ 209ա(50):

Ձեռ. 1352 (Սրբ. 210), թղ. 48ա-50բ:

Ձեռ. 463 (Սրբ. 212), թղ. 464ա-466ա:

Ձեռ. 299 (Սրբ. 215), թղ. 90ա-102բ:

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 152 (Սրբ. 221), թղ. 38բ - 45բ (վերջաւորութեան մէջ տեսնուած տարբերութիւնը բացատրութեան միայն զանազանութիւն մ'է):

Ձեռ. 463 (Սրբ. 212), թղ. 282բ - 286բ (ասոր վերջաւորութիւնն ալ նախընթացին նման է) (49):

30. — Ճառս թարգմանութիւնն է ի Գորդիոս (Գերրդիոս) վկայն (PG 31, սիւն 489-508). կը սկսի ձեռ. 251, թղ. 222ա. «Աւրէնք են բնութեան մեղուաց ոչ ի բաց ամբառնալ»...: որ կը համապատասխանէ վերջաւորութեամբ ալ թղ. 231բ յունարէնին:

Ձեռ. 1913 կը դնէ այս ճառը թղ. 199բ 209ա(50):

Ձեռ. 1352 (Սրբ. 210), թղ. 48ա-50բ:

Ձեռ. 463 (Սրբ. 212), թղ. 464ա-466ա:

Ձեռ. 299 (Սրբ. 215), թղ. 90ա-102բ:

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

Ձեռ. 467 (Սրբ. 224), թղ. 17ա-21ա:(48):

(41) Էջմիածին. ձեռ. 924 (944), Թ. 31, ճառ 20. Երուսաղեմ. ձեռ. 406, Գիրք պահոց, Թղ. 180 եւն. ճառ 21:

(42) Էջմիածին. ձեռ. 924 (944), Թ. 31, ճառ 21. Երուսաղեմ. ձեռ. 406, Գիրք պահոց, Թղ. 180 եւն. ճառ 22:

(43) Էջմիածին. ձեռ. 907 (927), Թ. 10 եւ ձեռ. 924

(944), Թ. 31, ճառ. 22. Երուսաղեմ. ձեռ. 406, Գիրք պահոց, Թղ. 180 եւն. ճառ 23:

(44) Էջմիածին. ձեռ. 924 (944), Թ. 31, ճառ 23. Երուսաղեմ. ձեռ. 406, Գիրք պահոց, Թղ. 180 եւն. ճառ 24:

(45) Էջմիածին. ձեռ. 907 (927), Թ. 11, ձեռ. 924 (944), Թ. 31, ճառ 14. Երուսաղեմ. ձեռ. 406, Գիրք պահոց, Թղ. 180 եւն. ճառ 25:

(46) Էջմիածին. ձեռ. 924 (944), Թ. 31, ճառ 25. Երուսաղեմ. ձեռ. 406, Գիրք պահոց, Թղ. 180 եւն. ճառ 26. Վիեննա. ձեռ. 217 (միջրո-ֆիւմ), Թղ. 61բ-64բ. Հատուած մը այս ճառն արդուած է Կեիք հաշաւայի մէջ, էջ 25920-2603:

(47) Էջմիածին. ձեռ. 907 (927), Թ. 12 եւ ձեռ. 924 (944), Թ. 31, ճառ 26. Երուսաղեմ. ձեռ. 406, Գիրք պահոց, Թղ. 180 եւն. ճառ 27. Վիեննա. ձեռ. 217 (միջրո-ֆիւմ), Թղ. 65բ-69բ. Կեիք հաշաւայի մէջ հատուած մը ճառն է, էջ 34912-17:

(48) Էջմիածին. ձեռ. 907 (927), Թ. 12, ձեռ. 917 (?) Թ. 152 եւ ձեռ. 920 (940), Թ. 379. Երուսաղեմ. ձեռ. 406, Գիրք պահոց, Թղ. 180 եւն. ճառ 32 եւ ձեռ. 154. Բարիգ. ձեռ. 110 (միջրո-ֆիւմ), Թղ. 570ա-572ա. Վիեննա. ձեռ. 2, Թղ. 253ա-256ա. Վիլնի կրկու ձեռագիրներուն մէջ Ս. Ստեփանոսի վրայ ներբողական:

(49) Էջմիածին. ձեռ. 907 (927), Թ. 14 եւ ձեռ. 924 (944), Թ. 31, ճառ 28. Երուսաղեմ. ձեռ. 406, Գիրք պահոց, Թղ. 180 եւն. ճառ 29. Վիեննա, ձեռ. 217 (միջրո-ֆիւմ), Թղ. 74ա-77ա:

թիւնը (PG 31, սիւն 424-444)։ Ձեռ. 251-ի մէջ սկիզբն է թղ. 232ա. « Իմաստունն Սողոմոն ըստ կենցաղոյս իրաց զժամանակս... Բնադիրս եւ վերջաւորութիւնը թղ. 244ա համաձայն է յունարէնին։

Ձեռ. 1913 կը դնէ այս ճառը թղ. 209ա - 220բ(51)։

32. — Կը յաջորդէ սուրբ Բարսղի ճառը «Թէ չէ պատճառ չարեաց Աստուած»։ ձեռ. 251-ի թղ. 244ա-256բ մէջ, հետեւեալ սկզբնաւորութեամբ. « Բազումք են վարդապետութեան աւրինակք որք ի ձեռն»... , ամբողջապէս եւ վերջաւորութեամբ կը համաձայնի յունարէնին։

Ճառս կը վերջանայ ձեռ. 1913-ի մէջ թղ. 220բ-233բ, ամբողջ ճառով. յաջորդ թուղթերը դատարկ մնացած են։ Թղ. 237ա կը սկսի, առանց որ եւ է ծանուցում մի, նոր հատուած մը որ կը շարունակուի մինչեւ թղ. 240բ. այս մասին արդէն խօսած ենք առաջին ճառին առիթով։ Մնացած թուղթերը դատարկ ըլլալով, ի բաց առեալ մէկ քանի անկարեւոր տեղեկութիւններ (թղ. 241ա-242ա), որոնք առ այժմ մեզի ոչ մէկ օգտակարութիւն կ'ընծայեն(52)։

33. — Վերջին այս ճառս, ձեռ. 251, է համաձայն հայերէն ձեռագիրներուն, «Յաղագս ողորմածութեան եւ աղաւթից» (թղ. 256բ-260բ). կարելի չեղաւ գտնել համապատասխանող յոյն բնագիրը։ Սկզբնաւորութիւնն է. «Գիտացի իսկ յառաջագոյն դառ ի յինչն եղեալ առ ձեզ»...

Ըսինք արդէն թէ ձեռագիրը որքան փրճացած է այստեղ. թղթերուն կէսը կըտ-

րուած են, այնքան որ բնագիրը մասամբ միայն պահպանուած է(53), վերջին թերթին պարունակութեան համար կը զրկենք Սարգիսեանի ցուցակին։

Յայտնի կը տեսնուի որ Հայերը թողած են մեզի Ս. Բարսղի գործերը շատ որոշ կազմուածով մը. աւելի չեղտելու համար ըսածնիս, հարկ կը տեսնենք, վերոյիշեալ թուարկումէն վերջ, բազմաթիւ տախտակ մը յօրինել ճառերու բոլոր մեծ հաւաքածոներուն որ Բարսղեան գրուածներուն մէջ կրնան դասուիլ. այս տախտակը ցոյց պիտի տար որ հայ աւանդութեան բոլոր այս հաւաքածոն կը համաձայնի Գիրք պահոց-ի կազմուածքին այնպէս՝ ինչպէս որ կրցանք նկարագրել Հիմն առնելով Վենետիկի թ. 251 ձեռագիրը։

Սոյն տախտակին մէջ պիտի դնենք նաեւ Վիեննայի Միթիարեան գրադարանի մէկ ձեռագիրը, այսինքն ձեռ. 47-ը, որ կը բովանդակէ Գիրք պատմառաց մը մատենախօսական տարբեր տուեալներով սուրբ Գրքի եւ քրիստոնէայ Հին գրողներու վերայ. ԺԹ դարու այս ձեռագիրը արտագրութիւնն է Կիլիկիա օրինակուած ձեռագրի մը 1725-ին. Գիրք հարցոյց վրայ խօսած առեւնիս, քիչ վերջ, ուրիշ մանրամասնութիւններ պիտի տանք այս գործին վրայ. առ այժմ բաւական ըլլայ դարձնել ուշադրութիւննիս թղ. 295ա-317բ-ի վրայ, ուր մանրամասն նկարագրելը կայ հառերուն՝ ինչպէս որ վերը յիշուած Գիրք պահոցի մէջ կը գտնուի։

Տախտակիս մէջ կը դնենք նաեւ Զարբհանաբեանի ցուցակը, ուր պիտի տեսնուի որոշակի թէ ուսկից կրցած է քաղել իր ծանօթութիւնները։

ԲԱԶՄԱՍԿԱՆ ՏԱԽՏԱԿ Ս. ԲԱՐՍԳԻ ՃԱՌԵՐՈՒՆ

	Ա	Բ	Գ	Դ	Ե	Զ	Է	Ը
Յաղագս պահոց Ա.	1	1	1	1	1	1	1	1
Յաղագս պահոց Բ.	2	2			2	2	2	16
Զարբեցողաց	3	3	2	2	3	3	3	2
«Հայեաց ի բեզ»	4	4	3		4	4	4	3
Յաղագս ապաշխարութեան	5	5	4	3	6	5	5	4
«Քակեցից զիմ շտեմարանս»	6	6	5		7	6	6	5
Առ ընչեղս	7	7	6	4	8	7	7	6
Զվաշխողաց	8	8	7		9	8	8	7
Զբարկացողաց	9	9	8	5	10	9	9	8
Զմախանաց	10	10	9	11	11	10	10	9
Ի Սաղմոսն Ա.	11	11	11	6	5	11	12	10
Ի Սաղմոսն ԾԹ.	12	12	12		12	12	13	11
Ի Սաղմոսն ԿԱ.	13	13	10		13	13	11	12
Ի Սաղմոսն ՃԺԴ.	14	?	15		14	14	16	13
Ի Սաղմոսն ՃԺԵ.	15	14	13		15	14	14	14
Յաղագս երրորդութեան	16	15	14		16	15	15	15
«Ի սկզբանէ էր»	17	16	16		17	16	17	17
Ի ծնունդ փրկչին	18	17	17	7	18	17	18	18
Ընդդէմ Ապոլինարի	19	18	18	8	19	18		19
Գրիգորի աստուածաբանի	20	19	19	9	20	19		20
Ոպտիմեայ եպիսկոպոսի	21	20	20		21	20		21
Եւսեբիոսի եպիսկոպոսի	22	21	21		22	21		22
Գրիգորի աստուածաբանի	23	22	22	10	23	22		23
Գրիգորի աստուածաբանի	24	23	23		24	23		24
Դիոդորայ երիցու	25	24	24	11	25	24		25
Յաղագս գոհութեան	26	25	25		26	25	19	26
Ի վկայն Յուդիտայ	27	26	26	12	27	26	20	27
Ի Ս. Ստեփանոս	28	27		12	32	27		28
Ի Բառասուն վկայսն	29	28	27	13	28	28	21	29
Ի Գորգիոս վկայն	30	29	28	14	29	29	22	30
Ի Մկրտուքիւնն	31	30		15	30	30	23	31
Թէ չէ պատմառ չարեաց Աստուած	32	31	29	16	31	31	24	32
Յաղագս ողորմածութեան	33			17		32		33

(51) Էրմիսթիւն. ձեռ. 907 (927), Թ. 15: Երոշապիւմ. ձեռ. 406, Գիրք պահոց, Թղ. 180 եւն. ճառ 30: Վիեննա. ձեռ. 217 (մերթ-ֆիւմ), Թղ. 77բ-81ա: Ալեքսանդրէ հրատարակուած բնագիրը, Սերբիական, էջ 370-401, աւելի Հին թարգմանութիւն մ'է, տես Յ. Տաշեան 3-րդ, էջ 107 գերմաներէն նկարագրութեան։

(52) Էրմիսթիւն. ձեռ. 907 (927), Թ. 16 եւ ձեռ. 924 (944), Թ. 31, ճառ 29: Երոշապիւմ. ձեռ. 406, Գիրք պահոց, Թղ. 180 եւն. ճառ 31: Վիեննա. ձեռ. 217 (մերթ-ֆիւմ), Թղ. 81բ-85ա: Համառօտ կտոր մը այս ճառին տպուած է Կեիք հաշտոյցի մէջ, էջ 2873-9.

(53) Էրմիսթիւն. ձեռ. 907 (927, Թ. 17:

Արդ այս տախտակին մէջ պիտի ըլլան հետեւեալ ձեռագիրները:

Ա. — Վենետիկ, Սուրբ Ղազար, ձեռ. 251 (Սրգ. 314), ամբողջագէտ:

Բ. — Վենետիկ, Սուրբ Ղազար, ձեռ. 1913, ամբողջութեամբ:

Գ. — Էջմիածին, Մատենադարան վանքի, ձեռ. 924 (944), Կարինեան Թ. 31:

Դ. — Էջմիածին, Մատենադարան վանքի, ձեռ. 907 (927), ամբողջ:

(Շարունակելի)

Ե. — Երուսաղէմ, Մատենադարան Սուրբ Յակոբայ վանքի, ձեռ. 406, Թղ. 180 եւ այլն:

Զ. — Վիեննա, Մատենադարան Մխիթ. ձեռ. 47, Թղ. 295ա-317բ:

Է. — Վիեննա, Մատենադարան Մխիթ. ձեռ. 217, Թղ. 1-90:

Ը. — Ջարբհանաւան, Մատենադարան հայկական թարգմանութեանց նախնեաց, Վենետիկ, 1889, էջ 325, նշանակուած առաջին 33 գրութիւնները:

Թրգմ. Հ. ՔԵՐՈՐԵՅ ԶՐԱՔԵԱՆ

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԵՐԶՆԿԱՑԻ-ԾՈՐԾՈՐԵՑԻ

(ՆՈՐԱԳԻՒՏ ՆԻԻԹԵՐ Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ ՄԷԿ ՆՈՐ ԶԵՌԱԳՐԷՆ)

Երիգա եւ Եկեղեաց գաւառ գործիւ Ա. հատորը արդէն լոյս տեսած էր՝ երբ այս տարի (1954 Ապրիլ) Ս. Ղազար այցելութեան ընթացքին, նոր ստացուած բաղմաթիւ ձեռագիրներու շարքին՝ հանդիպեցայ քայքայուած, տեղական թղթերով՝ պակասաւոր ձեռագրի մը, որուն հին գրչութիւնը (հին արեւելեան բոլորգիր) հետաքրքրութիւնս չարժեց:

Առաջին հարեւանցի քննութիւնս իսկ ցոյց տուաւ որ այս նորագիւտ թիւ 2019 ձեռագիրը խիստ կարեւոր նիւթ կը պարունակէ ո՛չ միայն ԺԳ դարու ընդհանուր հայ մատենագրութեան մասին, այլ նաեւ մասնաւորապէս ինծի համար, իմ վերոյիշեալ հատորիս մէջ արծարծած կարգ մը նոր խնդիրներէն միոյն համար:

Երիգա եւ Եկեղեաց գաւառ գործիւ Ա. հատորին մէջ կարգ մը ապացոյցներով հաստատած էի որ միշտ նոյն անձը նըկատուած Յովհաննէս Երզնկացի Պաղա եւ Ծործորեցի՝ իրապէս երկու ժամանակա-

կից Յովհաննէս անունով տարբեր Երզնկացիներ են, որոնցմէ մին՝ Պաղա-ը նկատած էի, իսկ միւսն ալ՝ Ծործորեցի-ն:

Արդ այժմ Ս. Ղազարու նոր ստացուած թիւ 2019 ձեռագիրը յաւելուածական ապացոյց մը ըլլալէ զատ, մեզի կը հայթայթէ կենսագրական խիստ կարեւոր մանրամասնութիւններ Յովհաննէս Երզնկացի — Ծործորեցիի մասին, որոնք այլուստ կը պակսէին:

Նախ հոս կու տամ այս արժէքաւոր ձեռագրին պարունակութիւնը եւ մեզի համար ամենակարեւոր յիշատակարանները:

Սկիզբէն կը պակսի մինչեւ էջ 49: Զեռագրին այս մասը, պակասող էջերով, կը հասնի մինչեւ էջ 193 եւ կը պարունակէ «զգիրս աղօթից զղջականաց Գրիգորի իմաստասէր վ(արդապետ)ի Մաշկեւորի», եւ կը հասնի էջ 193, որուն վերջին վեց տողերը գրչէն կարմրաւ «Սկիզբն խոստովանութե(ան): Եւ յայտնութե(ան) զաղտնեաց: Պատմութի(ւն) յանցանաց յովա-

նիսի Եղընկացոյ որոյ դիւղն պարկանց կոչի. ասացեալ մեղայիւ առաջի ծածկազիտին ա(ստուծո)յ որով զամ(ենայն) տեսանէ յառաջ քան զլինել նոցա խրատ անձինս մեղ...»:

Էջ 193-էն վերջ իջահամարները դարձեալ կը սկսին 1-էն: Վերի խորագրով նիւթին սկիզբն է էջ 1-ին վրայ. «Արի ի խոստովանութի(ւն) ի դիւղերի — սկիզբն ի զլուիս պահոց քոց, հեղ իբրեւ զլուր ըզսիրտ քո առաջի տ(եառ)ն...»: Գրութեան ընթացքին էջ 116 կը գտնենք յիշատակութիւն մը՝ որ նոյնպէս կարեւոր է իր պարունակութեամբ: Ահա այդ յիշատակութիւնը որ կը սկսի 115 էջի տակէն. «Այլ զայս բաժանանացուցի. տունս: Ռ. եւ Լ. (1030): Բայց ուսիր զկարգ արուեստիս եւ գմիտք բանիս. զի թէ առ(էջ 116)աջի ա(ստուծո)յ խոստովանիս. այդ է ո՞՞ որպէս եւ գրած է, ապայ թէ ընկերի՝ չըջէ զբանիդ կարգ:

Արդ եւ ես յովանէս եղընկացի Որ յոյժ խոցեալ կամ ի յոգի Թիւնաւ չարին սատանայի Ձկարդն եմ առել զհայր անտոնի Բայց ես յանցաւ պատուիրանի. Ով որ յիշէ մտաւք սրտի Ի ք(րիստո)սէ ինքն յիշեսցի:

անյուսութեամբ) վհատեալ ի բաղմութեանէ մեղաց իմոց, ոչ ունելով ակնկալութի(ւն) կենաց. զկնի աւազանին յանցման: ապայ զորացեալ յա(ստու)ածային աւերինացն ի ձեռն մարդարէիցն քաջալերելով որ ասէ ես ինձէն պատմեցից ըզմեղս իմ եւ դու թողցես զամպարչութի(ւն)ս իմ...» եւն.: էջ 117-8 ինկած եւ կորսուած: Ձղջական գրութիւնս կը շարունակուի եւ կ'աւարտի էջ 124, ստողերով. «Արդ որ ոք մտաւորութեամբ ընթեռնելով ճանաչէ զմեր աշխատութիւնս եւ աւգտի ի սմանէ՝ հայցեսցէ եւ ընդ իբրում եւ ինձ թողութի(ւն) մեղաց ի տ(եառ)նէ, եւ ինքն հանդիպես-

ցի թողութե(ան) ընդ իմոյն ի ք(րիստոս)է յ(խոսու)է մերմէ, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս ամէն»:

Էջ 128-էն վերջ դարձեալ, եւ երրորդ անգամ ըլլալով կը սկսի էջ 1-ով:

Էջ 1: Տարբեր եւ նոր գրչով գրուած, երկտող: «Եղնկա վ(ա)րդ(ա)պե(տի) Կողբացոյ ասացե(ա)լ խրատք ոգեշահք եւ պիտանիք»: Կը սկսի բուն գրչէն, «Ա(ստուա)ծասէրն իւր կամացն ո(ր)պ(էս) թշնամոյ զգուշանայ...» եւն.: Կ'աւարտի էջ 22:

Էջ 23 կը սկսի կարմրաւ, գրչէն. «Գէորգա վ(ա)րդ(ապետի) ի խնդրոյ յովանէս արեղի եղնկացոյ: Բանք վ(ա)ս(ն) որոյ խնդրեցեր յինչն ով սիրելի որդեակ: Թէպէտ եւ անձեռնհաս էի բաւականապէս լնուլ զխնդիրս քո, սակայն ընդ առաջատես մտաց քոց խոհականութե(անց) սխրացեալ սքանչացա, յաղագս որոյ անտես առնելով զտկարութի(ւն)ս անձինս՝ բաղմախաժար բաղձանաւք փութացա արծարծել զառ ի քեզ զհորոյդ բորբոքումն...» եւն.: Կ'աւարտի էջ 41, որուն տակ գրչէն եւ աւելի մանրատառ կ'աւելցուի. «Որք ի հոգեւոր խրատու աւկտիք ընթերցամբ կամ այլ իւրեք, զխնդրող սորա զյովանէս պարկանցի յիշեսցէ եւ սրտի մտաւք մեղաց թողութի(ւն) խնդրեցէք յա(ստուծո)յ ամէն»:

Ասոր կը յաջորդէ, կարմրաւ, «Ս(ուր)բ հաւրն նեղոսի խրատք ոգեշահք կրաւնաւորաց»: Կը շարունակուի ուրիշ խրատներով մինչեւ էջ 109:

Էջ 109 կարմրաւ խորագիր: «Խրատք ոգեշահք. վ(ա)ս(ն) զղջման եւ արտասու(աց) որ ցանկացա ես յովանէս պարկանցի վա(յ) ինձ...» եւն.: Կ'աւարտի էջ 140, որուն վերջը գրչէն, մանրատառ.

«Ես յովանէս եղնկացի Որ յոյժ խոցեալ կամ ի յոգի Թիւնաւ չարին սատանայի Սա յիշատակ ինձ արարի